

GRZEGORZ ZARZECZNY

Uniwersytet Wrocławski

Językoznawstwo korpusowe w badaniach aktów mowy. Studium pilotażowe na przykładzie dyrektyw w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego

Celem niniejszego tekstu jest przygotowanie narzędzi komputerowej analizy aktów mowy w korpusach tekstów języka polskiego. W pierwszej części omówione zostały zarysy teorii aktów mowy oraz językoznawstwa korpusowego. Część druga poświęcona jest korpusowym metodom badania aktów mowy. Część trzecia zawiera przykładową analizę tego typu dla języka polskiego oraz weryfikację jej wyników. Całość kończą wnioski z analizy oraz propozycje dalszych badań.

1. Teoria aktów mowy a językoznawstwo korpusowe

Dostrzeżenie, że język służy nie tylko komunikowaniu „o czymś”, ale również jest typem działania, to współcześnie przede wszystkim zasługa J. Austina (1962). Od niego też pochodzi klasyczne rozróżnienie illokucji (*act in saying*), lokucji (*act of saying*) oraz perlokucji (*act by saying*). Z kolei najbardziej znana (aczkolwiek nie jedyna i nie akceptowana powszechnie) klasyfikacja aktów mowy pochodzi od J. Searle’a (1969), który ustaliwszy dwanaście kryteriów klasyfikacyjnych, wyróżnił na ich podstawie pięć¹ głównych rodzajów aktów mowy:

asertywy — opisujące stany rzeczy [...], dyrektywy — wypowiedzi, których celem jest wywarcie nacisku na odbiorcę i w konsekwencji zmiany stanów rzeczy w świecie [...], komisywy — wypowiedzi, których celem jest zobowiązanie się nadawcy do wykonania pewnych czynności względem

¹ Oraz szósty, mieszany (asertywno-deklaratywny). Z kolei w językoznawstwie polskim R. Kalisz (1993) zaproponował wyróżnienie kolejnego mieszanego (asertywno-ekspresywnego) aktu mowy — ewaluatywnego.

odbiorcy [...], ekspresywy — wypowiedzi, których celem jest wyrażenie stanów psychicznych (głównie emocjonalnych) nadawcy [...], deklaratywy — wypowiedzi stwarzające pewne stany, głównie w rzeczywistości społecznej (Grzegorzczukowa 2008, s. 66; wyróżnienia i skróty — G.Z.).

Wśród popularnych modyfikacji powyższego zestawienia warto przytoczyć tzw. kognitywną klasyfikację aktów mowy, w której wyróżniono dodatkowo pytania o informację, całość zaś przyporządkowano do trzech nadrzędnych kategorii: aktów konstytutywnych (ekspresywy i deklaratywy), informatywnych (asercje i pytania o informację) oraz obligatywnych (dyrektywy i komisywy) (Vazquez-Orta *et al.* 2001, s. 207–210)².

J. Searle jest też autorem rozróżnienia bezpośrednich i pośrednich aktów mowy (najbardziej znane³ warunki interpretacji tych ostatnich pochodzą z kolei od H.P. Grice'a). Kanon teorii dopełnia kilka tez, między innymi o prototypowości aktów mowy (Kalisz 1993), o ich kulturowym zróżnicowaniu (Wierzbicka 1986) czy o konwencjonalnym charakterze niektórych z nich.

Z kolei początki językoznawstwa korpusowego lokować należy mniej więcej dekadę po pojawieniu się teorii aktów mowy — we wczesnych latach 60. XX wieku na Uniwersytecie Browna zaczęto tworzyć milionowy korpus amerykańskiej odmiany angielszczyzny. Niewiele później podobne prace nad odmianą brytyjską podjęto na Uniwersytecie Edynburskim. W późniejszych latach, wraz z rozwojem technologii, rozmiary korpusów zwiększały się wielokrotnie — obecnie za standard przyjmuje się strukturę i rozmiar stumilionowego Brytyjskiego Korpusu Narodowego (BNC), na jego wzór powstał chociażby Narodowy Korpus Języka Polskiego (NKJP).

Sam korpus to nic innego jak komputerowy zbiór autentycznych tekstów reprezentujących różne gatunki, style i dyskursy. Nadal przeważnie są to teksty pisane, jednak stopniowo pojawia się coraz więcej tekstów mówionych oraz — współcześnie — multimodalnych. Tym, co istotnie różni tekst od korpusu, jest znaczna dekontekstualizacja ostatniego⁴ — badania w zakresie językoznawstwa korpusowego przede wszystkim skupiają się na frekwencji występowania danego zjawiska w wielomilionowych zbiorach *parole* (Lewandowska-Tomaszczyk 2004; Rusiecki 2006).

Warto przywołać jeszcze jedno istotne tu rozróżnienie. Oprócz powyższych typowych badań korpusowych istnieje też silny nurt związany z tzw. małymi kor-

² W. Pisarek (2008, s. 158) zauważa, że *de facto* niewiele odbiega ona od antycznego rozróżnienia wypowiedzi zorientowanych na rozum (*logos*), uczucie (*pathos*) i wolę (*ethos*).

³ Innym popularnym opracowaniem zagadnienia jest na przykład teoria relewancji D. Sperbera i D. Wilson.

⁴ Jeśli przyjmiemy najmniejszy zakres różnicy przedmiotowej, tj. korpus, którego podstawą jest jeden tekst, kontrastować je będzie właśnie sposób oglądu (zdarzenie komunikacyjne *vs.* frekwencja występowania jakiejś cechy). Perspektywy te zresztą nie są zupełnie rozłączne.

pusami. W rzeczywistości różnica nie jest, jak sugerowałaby terminologia, wyłącznie czy przede wszystkim ilościowa, zwłaszcza że, jak wspomniano, pojęcie „dużego” korpusu zmienia się bardzo dynamicznie. J. Sinclair (2001, s. XI) wskazuje raczej na odmienność natury metodologicznej:

A small corpus is seen as a body of relevant and reliable evidence, and is either small enough to be analysed manually, or is processed by the computer in a preliminary fashion [...] thereafter the evidence is interpreted by the scholar directly. There is no need to collect the quantities of data needed in order to delay the direct participation of the human being. There is thus a fairly sharp contrast in method; the so-called Small Corpora are those designed for early human intervention (EHI) while the Large Corpora are designed for late or delayed human intervention (DHI).

Jak zatem widać w powyższym skrótowym zestawieniu, korelacja badań pragmatyczno-językowych oraz korpusowych jest stosunkowo trudna. Podstawę pierwszych stanowi *dyskurs* rozumiany jako ‘praktyka dyskursywna, czyli tekst wraz z warunkami jego tworzenia i interpretacji’ (por. Fairclough 2003)⁵. Decydująca jest tu rola warunków kontekstualnych, te zaś są zwykle w dużej mierze nieobecne w typowych korpusach językowych. W efekcie na przykład obszerna (1200 stron) *Encyklopedia pragmatyki* (Mey (red.) 2009) zawiera zaledwie trzy [!] odwołania do językoznawstwa korpusowego. Mimo to w ostatnich latach pojawiły się liczne prace wiążące te dwa odmienne podejścia do badania języka w użyciu. Przegląd najważniejszych rezultatów przedstawiają artykuły A.H. Juckera, D. Schreiera i M. Hundt (2009) oraz C. Rühlemanna (2010).

Natomiast na gruncie glottodydaktyki polonistycznej teoria aktów mowy oraz językoznawstwo korpusowe mają status nierównorzędny. Problematyka tej pierwszej stanowi jeden z fundamentów współczesnego, funkcjonalnego nauczania języków obcych, z tego też względu poświęcono jej szereg opracowań naukowych, by wymienić tylko książkowe prace S. Schmidt (2004) i A. Żurek (2008). Szczegółowo na akty mowy w podręcznikach zwróciła uwagę między innymi pierwsza z wymienionych badaczek oraz A.B. Burzyńska-Kamieniecka (2002). Z kolei współczesne zagadnienia korpusowe od czasu badań leżących u podstaw ważnego tekstu H. Zgółkowej (1992) czy gramatyki Z. Kalety (1995) pojawiają się raczej sporadycznie, głównie w postaci istotnych, lecz pojedynczych artykułów, np. A. Seretny (2004), B. Chachulskiej (2005), B. Gałkowskiego (2005) czy R. Przybylskiej (2008), z których tylko pierwszy nie ma charakteru postulatywnego.

⁵ Jest to jedno z trzech podstawowych rozumień tego terminu. W polskiej tradycji badań tekstologicznych zakres ten pokrywa się z pragmatyczną definicją tekstu.

2. Teoria aktów mowy i językoznawstwo korpusowe

Wydaje się, że w korpusowych badaniach aktów mowy wyróżnić można dwa nurty: o nachyleniu empiryczno-teoretycznym oraz empiryczno-metodologicznym. Te specyficzne etykiety mają ujmować fakt, że o ile w obu przypadkach podstawą są empiryczne dane korpusowe, o tyle dalej nacisk położony jest na zagadnienia odpowiednio: teoretyczne i metodologiczne badań.

Najważniejszą monografią teoretyczną stanowi studium S. Adolphs (2008), poświęcone w większości sugestii jako aktowi mowy. Na przykładzie jego prototypowych realizacji badaczka rozważa kwestie związane z zależnością formy i funkcji danych wyrażen, pośredniością aktów mowy oraz, przede wszystkim, możliwością opisu funkcjonalnego wyłącznie na bazie danych korpusowych.

Drugi nurt badań wyznaczają prace z zakresu korpusowej pragmatyki historycznej, stosunkowo młodej dziedziny badawczej skupiającej się głównie na synchronicznym opisie aktów mowy w danej epoce historycznej oraz diachronicznym rozwoju poszczególnych aktów mowy w różnych gatunkach języka angielskiego (Kohnen 2009). Badacze z tego nurtu, prócz opisów funkcjonowania poszczególnych aktów mowy w historii angielszczyzny, starają się przede wszystkim wypracować jak najlepsze sposoby wyzyskiwania informacji na ich temat z korpusów językowych.

3. Studium pilotażowe

Przedstawione poniżej studium pilotażowe przeprowadzone zostało na potrzeby przygotowywanej rozprawy doktorskiej poświęconej dyskursowi edukacyjnemu w podręcznikach do nauczania języka polskiego jako obcego, wydanych i wykorzystywanych w krajach anglojęzycznych po drugiej wojnie światowej. W związku z tym w pierwszej części zarysowanych zostało także kilka najistotniejszych założeń teoretycznych, które wyznaczają ramy całego badania.

3.1. Przedmiot badań

Podręcznik rozumiany jest jako makrogratunek tekstu (tj. ma określoną specyfikę pragmatyczną, kognitywną i stylową oraz rozbudowaną strukturę) charakterystyczny dla dyskursu edukacyjnego: instrukcyjnego i regulacyjnego. Pierwszy z wymienionych typów obejmuje treści (pojęcia, umiejętności etc.) nauczania; drugi, nadrzędny, odpowiada za reprodukcję norm i wartości przyjętych w danym społeczeństwie lub raczej tej jego części, która decyduje o kształcie dyskursu regulacyjnego. Powiązanie zjawisk tekstowych z wymienionymi elementami rze-

czywistości społecznej przebiega za pośrednictwem kognicji społecznych opartych na różnych ideologiach, czyli mentalnych reprezentacjach podzielanych przez członków danej grupy⁶. Dla opisu podręcznika do języka obcego najistotniejsze byłyby dwa typy ideologii: profesjonalna (nadawca⁷ jako nauczyciel języka, zwolennik określonej teorii i metody nauczania, promotor języka polskiego etc.) oraz narodowa (nadawca jako uczestnik danej kultury odmiennie niż/ podobnie jak zakładany odbiorca). Ponadto do specyfiki podręcznika języka obcego zaliczyć należy metajęzykowy charakter (przedmiotem nauczania jest właśnie język) oraz funkcjonowanie na styku dwu kultur (por. m.in. Bernstein 1990; van Dijk 2003; Fairclough 2003; Nocoń 2009; Zarzycka 2000).

W związku z metajęzykowym charakterem podręcznika kwestie pragmatyczne można rozpatrywać na dwu poziomach: właściwej pragmatyki tekstu oraz zagadnień pragmatycznych nauczanego języka. Obecność i charakter tych ostatnich znów zależeć będzie od wielu kwestii, np. od świadomego (w podejściach funkcjonalnych) lub intuicyjnego (w podejściach tradycyjnych) ich wprowadzania, od rodzaju komponentu („gatunku w obrębie”) podręcznika (np. czytanki lub ćwiczenia) czy wreszcie od typu tego komponentu (np. czytanki w formie narracji lub dialogu).

Dyrektywne akty mowy rozumiane są w niniejszym tekście zgodnie z definicją R. Grzegorzczukowej. Problematiczne są oczywiście pytania o informację, np. „Czy wiesz, gdzie jest poczta?”, zaliczane przez I. Vazqueza-Ortę i innych (2001) do aktów głównie informatywnych. Tutaj przyjęte jest stanowisko R. Grzegorzczukowej, która wskazuje przede wszystkim na ich dyrektywny charakter. Decyzja tu podjęta, w dużym stopniu arbitralna, wynika jedynie z potrzeby klarowności w poniższej analizie, ponieważ, jak już wspomniano, R. Kalisz (1993) zauważył, że akty mowy tworzą pewne *continuum*, zatem ich poszczególne kategorie mają charakter prototypowy, nie zaś Arystotelesowski.

3.2. Materiał

Do analizy wybrane zostały dwa podręczniki do nauczania języka polskiego jako obcego: *Introduction to Polish Language* Sigmunda S. Birkenmayera i Zbigniewa Folijewskiego (wyd. 3, New York 1978) oraz *An Introduction to Polish* Geralda Stone’a (wyd. 2, Bristol 1992). Pierwszy z podręczników według autorów:

⁶ Warto podkreślić, że w ujęciu tym (zaproponowanym przez T. van Dijk) ideologia jest pojęciem pozbawionym negatywnego wydźwięku.

⁷ Kategoria nadawcy w tekście pisanym (podobnie jak wiele innych zagadnień w powyższym zarysie) jest rzecz jasna bardziej skomplikowana, tutaj sygnalizuję tylko najważniejsze kwestie.

consisting of a total of 40 lessons, should be suitable use in college-level courses of Polish at U.S. and Canadian institutions of higher learning, both under a term system and under a semester or quarter system. Lessons 1-30 could be covered in one academic year, providing enough material for both beginning and intermediate Polish (s. X).

Drugi podręcznik ma mniejszy zakres:

In the course of twenty lessons the student is introduced to about 800 Polish words (nearly all of which belong to the most basic vocabulary), and to the elements of Polish grammar (s. VII).

Asymetria doboru jest celowa — punkt wyjścia badania stanowi tekst G. Stone’a, istotne było bowiem także sprawdzenie, jak wielka dysproporcja może ujawnić się między wynikami szczegółowego wyszukiwania w mniej i bardziej obszernym językowo korpusie.

Na podstawie zdigitalizowanych tekstów obu podręczników stworzone zostały dwa małe podkorpusy. W ich zakres weszły wszystkie narracyjne i dialogowe teksty prezentujące polszczyznę. Oba korpusy powstały przy wykorzystaniu tagera TaKIPI (Piasecki 2007) oraz programu Morfeusz (Woliński 2006)⁸, analiza przeprowadzona została za pomocą wyszukiwarki Poliqarp (Przepiórkowski 2006).

3.3. Analiza

Jako pierwsza zastosowana została metoda zaproponowana dla języka angielskiego przez A.H. Juckera i innych (2008). Punktem wyjścia jest tu przekonanie, że mimo całej swej różnorodności realizacje aktów mowy są w dużym stopniu powtarzalne. Ich przypuszczalny zbiór gromadzi się na podstawie literatury przedmiotu oraz introspekcji. Na podstawie owego zbioru wyznacza się zapytania pozwalające wyszukać konkretne realizacje w korpusie tekstów. Rozważyć rzecz jasna należy dwa problemy techniczne, charakterystyczne dla językoznawstwa korpusowego w ogóle: precyzję (*precision*) oraz kompletność (*recall*). Jako że mają one charakter przeciwny — im większa precyzja zapytań, tym mniejsza kompletność wyników i odwrotnie — istotna jest kalibracja zapytań w zależności od potrzeb danej analizy. Zarówno dla badań zorientowanych pragmatycznie, jak i dla analiz małych korpusów istotniejsze będzie to drugie zagadnienie. Po pierwsze, ocena, czy mamy do czynienia z interesującym nas aktem mowy, zawsze

⁸ Korpusy na bazie przygotowanych tekstów zostały stworzone na potrzeby ekspertyzy zamówionej przez Ministerstwo Rozwoju Regionalnego (Miodek *et al.* 2010; Broda *et al.* 2010).

należy do badacza, musi więc być przeprowadzona ręcznie. Wyszukiwanie komputerowe ogranicza się bowiem do aspektu lokucyjnego, lecz aspekty illokucyjny i perlokucyjny pozostają poza jego zasięgiem. Po drugie zaś, na co wskazywał przywoływany wcześniej J. Sinclair, ograniczona objętość małego korpusu umożliwia ręczną ocenę zapytań o małą precyzję, co byłoby niemożliwe lub co najmniej niecelowe w przypadku dużej ilości zwrotów z wielomilionowego korpusu.

W związku z tym dla pierwszego z korpusów (Stone) przygotowano⁹ zestaw ogólnych wskaźników pozwalających na jak największą kompletność zwrotów przypuszczalnych aktów dyrektywnych. Obejmował on różne poziomy: morfologiczny (tryb rozkazujący), leksykalny (czasowniki performatywne, np. *prosić*, czasowniki modalne, np. *musieć*) czy składniowy (zdania pytajne). Poniżej podane są przykładowe wyniki wyszukiwania:

- (1) Proszę przyjechać o szóstej. (2) Poczekać chwilę! (3) Chcę kupić długopis i zeszyt. (4) Przepraszam, czy może mi pan powiedzieć, gdzie znajduje się Politechnika Warszawska? (5) Musi pan iść do placu Konstytucji. (6) Potem proszę skrócić na prawo. (7) Zapraszamy państwa na kolację we środę. (7) Proszę bardzo. (8) Chcę dzisiaj pójść do Biblioteki Narodowej.

Pierwsze trzy realizacje nie budzą wątpliwości jako dyrektywy, choć o kwalifikacji ostatniej z nich w większym stopniu zadecydowały czynniki kontekstowe (wizyta w sklepie). Kolejna (4) to przykład pytania o informację, tu zgodnie z ujęciem R. Grzegorzczakowej kwalifikowanego jako akt dyrektywny. Następną realizacja (5) należy do kategorii, której analogiczny przykład opisany jest w *Kognitywnych podstawach języka i językoznawstwa* jako akt informatywny:

Zwróćmy też uwagę, że nadawca odpowiedzi posługuje się trybem rozkazującym — zwykle stosowanym w przypadku poleceń — w celu przekazania informacji, bez obligowania odbiorcy do zrobienia czegokolwiek. Przykład ten ilustruje tezę, że nie ma prostej zależności między formą wypowiedzi językowej (w tym przypadku trybem rozkazującym) a intencją komunikacyjną, którą ta wypowiedź realizuje. W przypadku obligatywnych aktów mowy zarówno motywacja, jak i spodziewany wynik interakcji są zupełnie inne (Vazquez-Orta *et al.* 2001, s. 208–209).

Opis ten dziwi o tyle, że prócz niewątpliwiej wartości informacyjnej, zdanie to jest przede wszystkim typem rady, która (w opozycji np. do polecenia) także dająca jest „bez obligowania odbiorcy do zrobienia czegokolwiek”. Również sami au-

⁹ Ze względu na ograniczoną ilość miejsca oraz wprowadzająco-ilustracyjny charakter niniejszego artykułu pomijam kwestie takie, jak składnia zapytań czy dane liczbowe dla omawianych podkorpusów. Szczegółowe omówienie powyższych zagadnień dla tych oraz pozostałych korpusów zawiera przygotowywana rozprawa doktorska.

torzy rozdziału stronę dalej umieszczają czasownik performatywny *radzić* właśnie w kategorii dyrektyw. Istotnie zatem przykład ten opisuje brak prostej zależności między formą a funkcją, jednak w obrębie dwu różniących się naciskiem illokucyjnym (Kalisz 1993, s. 40–41) aktów dyrektywnych. Kolejny przykład (6) pokazuje analogiczne zjawisko między aktami prośby i rady. Ostatnie dwie realizacje to przykłady zwrotów niedyrektywnych, wskazanych przez program ze względu na ogólny charakter zapytań (*recall errors*), które należy wyeliminować ręcznie.

W celu weryfikacji kompletności uzyskanych wyników wszystkie teksty składające się na korpus zostały następnie przeszukane ręcznie. Krok taki jest oczywiście możliwy wyłącznie w przypadku badań prowadzonych na małych korpusach. Wśród przykładów, które nie zostały zwrócone przy pierwszym wyszukiwaniu, a które można interpretować jako dyrektywy, pojawiły się trzy rodzaje:

(9) Szukam słownika angielsko-polskiego. (10) Halo. Słucham. (11) Ja również tam idę, możemy więc iść razem.

Dyrektywność pierwszego z nich jest możliwa do identyfikacji wyłącznie ze względu na kontekst sytuacyjny (rozmowa w księgarni), z kolei formułę inicjalną rozmowy telefonicznej można potraktować jako ekwiwalent „proszę mówić”. Trzeci przykład to propozycja — akt mowy na pograniczu dyrektyw i komisyw.

Podsumowując ten etap analizy, trzeba zauważyć, że istotnie — mimo wielu możliwości realizacji aktów mowy — w dużej mierze wyrażane są one raczej ograniczonym spektrum form, co umożliwia dość kompletne wyszukiwanie ich w korpusie. Dodatkowe zwiększenie kompletności zwrotów umożliwia druga z metod.

Metoda ta zaproponowana została dla języka angielskiego przez T. Kohne-na (2008). Autor określa ją mianem „oddolnej”, ponieważ zamiast wychodzić od konkretnych, przypuszczalnych form, próbuje się określić wszystkie istotne realizacje danej illokucji. Wspiera to założenie fakt, że poszczególne lokucje wykazują dużo mniejsze zróżnicowanie w obrębie zbioru tekstów gatunkowo jednorodnych. Punktem wyjścia jest więc wybór próby całych tekstów stanowiących podstawę korpusu, a następnie ręczne jej przeszukanie pod kątem wszystkich realizacji danego aktu mowy. Oczywiście ze względu na filologiczny charakter wstępnej analizy, próba ta nie może być zbyt duża. Dopiero ten uzyskany na podstawie empirycznej zbiór jest przekształcany na zapytania i stanowi podstawę wyszukiwania innych realizacji w całym korpusie gatunkowym. W przypadku korpusów wielogatunkowych operację tę należy powtórzyć, co każdorazowo zwiększa kompletność listy wyszukiwania.

Metodę tę zastosowano do kolejnego z podkorpusów (Birkenmayer-Folijewski). Jako etap empirycznych poszukiwań w próbce tekstów potraktowano ręczną weryfikację kompletności zwrotu zapytań dla poprzedniego podkorpusu. Trzeba przypomnieć, że obejmował on mniejszy zakres leksykalny, co zwiększa

prawdopodobieństwo pominięcia nowych realizacji. Przykładowe manifestacje aktów dyrektywnych odnalezione w ten sposób przedstawiają się następująco:

(12) Proszę czytać i pisać po polsku. (13) Pozdrów od nas żonę. (14) Czy może mi Pan powiedzieć, gdzie się mieści biuro podróży ORBIS? (15) W takim razie możemy tam pójść. (16) Radzę Panu wziąć czerwony barszcz z pasztecikiem albo chłodnik i pierogi z kapustą, albo naleśniki z serem. (17) Ale najpierw zajdźmy do baru i napijmy się piwa. (18) Wie Pan, chciałbym poznać Pana braci i siostry.

Realizacje (12–15) stanowią dokładne odpowiedniki wyników z pierwszego korpusu. Kolejna (16) to inny rodzaj lokucji z czasownikiem performatywnym. Najbardziej interesujące są dwa następne (17–18), jako że ich konkretne formy (1. os. l. mn. trybu rozkazującego oraz tryb przypuszczający) zwrócone w wyszukiwaniu nie pojawiły się w poprzednim podkorpusie.

Podobnie jak w przypadku wcześniejszej analizy wszystkie teksty stanowiące podstawę korpusu zostały następnie przeszukane ręcznie w celu odnalezienia nieuwzględnionych manifestacji dyrektyw. Warte przytoczenia są dwa przykłady ilustrujące dyrektywne wykorzystanie trybu oznajmującego:

(19) No to idziemy do nich! (20) To niedaleko. Pójdzie Pan Mazowiecką do placu Dąbrowskiego, a potem skręci Pan na lewo.

Kończąc, warto podkreślić, że pomimo szerszego zakresu wprowadzanych form w drugim podkorpusie zastosowane metody także w przypadku języka polskiego pozwalają na wyszukanie większości realizacji dyrektywnych aktów mowy.

4. Wnioski i propozycje dalszych badań

Wnioski z przeprowadzonego badania pilotażowego wydają się dość obiecujące:

- dzięki powtarzalności niektórych realizacji językowych komputerowe wyszukiwanie aktów mowy w korpusie możliwe jest w dużym stopniu,
- wyszukiwanie nigdy nie będzie stuprocentowo pewne, jednak nieuniknione pominięcia dotyczą stosunkowo rzadkich manifestacji aktów mowy,
- ze względu na ograniczony zakres językowy tekstów dydaktycznych dla obcokrajowców (zwłaszcza na początkowych poziomach nauki) kompletność wyszukiwania w tego typu korpusach wzrasta,
- dobór prawdopodobnych realizacji językowych aktów mowy na podstawie wstępnej ręcznej analizy jednorodnej gatunkowo próbki tekstów przynosi lepsze rezultaty niż wyszukiwanie apriorycznie dobranych kategorii.

Można też wskazać kilka mniej lub bardziej dalekosiężnych postulatów związanych z omawianym zagadnieniem. Pierwsze trzy mają charakter ściśle naukowy, ostatnie dwa bardziej aplikatywny:

- analogiczne badania z dużym prawdopodobieństwem przyniosłyby rezultaty także dla innych (lub bardziej szczegółowych) aktów mowy,
- zaproponowana przez T. Kohnena metoda wydaje się dobrym punktem wyjścia do badań aktów mowy również w dużych, wielogatunkowych korpusach języka polskiego,
- wraz z każdą analizą tego typu wzrastałby inwentarz prawdopodobnych realizacji aktów mowy, zatem również — trafność ich doboru w kolejnych badaniach,
- na podstawie typów realizacji aktów mowy i ich frekwencji w kontekstach można pokusić się o interpretację wyników w duchu krytycznym (*critical studies*),
- wyniki badań na dużych korpusach języka polskiego warto uwzględnić przy doborze realizacji aktów mowy w dydaktyce języka polskiego jako obcego.

Bibliografia

- Adolphs S. (2008), *Corpus and Context. Investigating Pragmatic Functions in Spoken Discourse*, „Studies in Corpus Linguistics” 30, Amsterdam.
- Austin J.L. (1962), *How to Do Things with Words*, Oxford.
- Bernstein B. (1990), *Odtwarzanie kultury*, Warszawa.
- Birkenmayer S.S., Foliński Z. (1978), *Introduction to Polish Language*, New York.
- Broda B., Maziarz M., Piekot T., Radziszewski A. (2010), *Trudność tekstów o Funduszach Europejskich w świetle miar statystycznych*, „Rozprawy Komisji Językowej WTN” 37, s. 23–40.
- Burzyńska A.B. (2002), „Jakże rad bym się nauczył polskiej mowy...”. *O glottodydaktycznych aspektach relacji „język a kultura” w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, Wrocław.
- Chachulka B. (2005), *Korpus języka polskiego w nauczaniu języka polskiego jako obcego*, [w:] P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, Warszawa, s. 344–350.
- Dijk T. van (2003), *Dyskurs polityczny i ideologia*, „Etnolingwistyka” 15, s. 7–28.
- Fairclough N. (2003), *Analysing Discourse. Textual Analysis for Social Research*, London.
- Galkowski B. (2005), *Korpus językowy w dydaktyce*, [w:] P. Garncarek (red.), *Nauczanie języka polskiego jako obcego i polskiej kultury w nowej rzeczywistości europejskiej*, Warszawa, s. 375–386.
- Grzegorzczakowa R. (2008), *Wstęp do językoznawstwa*, Warszawa.
- Jucker A.H., Schneider G., Taavitsainen I., Breustedt B. (2008), *Fishing for compliments: Precision and recall in corpus-linguistic compliment research*, [w:] A.H. Jucker, I. Taavitsainen (red.), *Speech Acts in the History of English*, „Pragmatics & Beyond New Series” 176, Amsterdam, s. 273–294.
- Jucker A.H., Schreier D., Hundt M. (2009), *Corpus linguistics, pragmatics and discourse*, [w:] A.H. Jucker, D. Schreier, M. Hundt (red.), *Corpora: Pragmatics and Discourse, Language and Computers*, „Studies in Practical Linguistics” 68, Amsterdam, s. 3–9.
- Kaleta Z. (1995), *Gramatyka języka polskiego dla cudzoziemców*, Kraków.

- Kalisz R. (1993), *Pragmatyka językowa*, Gdańsk.
- Kohnen T. (2008), *Tracing directives through text and time: Towards a methodology of a corpus-based diachronic speech-act analysis*, [w:] A.H. Jucker, I. Taavitsainen, *Speech Acts in the History of English*, „Pragmatics & Beyond New Series” 176, Amsterdam, s. 295–310.
- Kohnen T. (2009), *Historical corpus pragmatics: Focus on speech acts and texts*, [w:] A.H. Jucker, D. Schreier, M. Hundt (red.), *Corpora: Pragmatics and Discourse, Language and Computers*, „Studies in Practical Linguistics” 68, Amsterdam, s. 13–36.
- Lewandowska-Tomaszczyk B. (2004), *Podstawy językoznawstwa korpusowego*, Łódź.
- Mey J.L. (red.) (2009), *Concise Encyclopedia of Pragmatics*, wyd. 2, Amsterdam.
- Miodek J., Maziarz M., Piekot T., Poprawa M., Zarzeczny G. (2010), *Jak pisać o Funduszach Europejskich?*, Warszawa.
- Nocoń J. (2009), *Podręcznik szkolny w dyskursie dydaktycznym — tradycja i zmiana*, Opole.
- Piasecki M. (2007), *Polish tagger TaKIPI: Rule based construction and optimization*, „Task Quarterly” 11, s. 151–167.
- Pisarek W. (2008), *Wstęp do nauki o komunikowaniu*, Warszawa.
- Przepiórkowski A. (2008), *Poliqarp: przeszukiwarka korpusowa dla lingwistów*, [w:] A. Duszak, E. Gajek, U. Okulska (red.), *Korpusy w angielsko-polskim językoznawstwie kontrastywnym. Teoria i praktyka*, Kraków, s. 398–426.
- Przybylska R. (2008), *O potrzebie tworzenia korpusów tekstów do nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] W. Miodunka, A. Seretny (red.), *W poszukiwaniu nowych rozwiązań. Dydaktyka języka polskiego jako obcego u progu XXI w.*, Kraków, s. 31–34.
- Rühlemann C. (2010), *What can a corpus tell us about pragmatics?*, [w:] A. O’Keeffe, M. McCarthy (red.), *The Routledge Handbook of Corpus Linguistics*, London, s. 288–301.
- Rusiecki J. (2006), *Badania korpusowe a „lingwistyka gabinetowa: czy te dwa podejścia kiedyś się spotkają?*, [w:] A. Duszak, E. Gajek, U. Okulska (red.), *Korpusy w angielsko-polskim językoznawstwie kontrastywnym. Teoria i praktyka*, Kraków, s. 17–28.
- Schmidt S. (2004), *Kompetencja komunikacyjna Niemców w polskich aktach grzeczności językowej. Perspektywa glottodydaktyczna*, Pułtusk.
- Searle J. (1969), *Speech Acts. An Essay of the Philosophy of Language*, Cambridge.
- Seretny A. (2004), *Słownictwo poziomu progowego — listy frekwencyjne a zawartość inwentarza funkcjonalno-pojęciowego*, [w:] A. Dąbrowska (red.), *Wrocławska dyskusja o języku polskim jako obcym*, Wrocław, s. 269–276.
- Sinclair J.H. (2001), *Preface*, [w:] M. Ghadessy, A. Henry, R.L. Roseberry (red.), *Small Corpus Studies and ELT. Theory and Practice*, Studies in Corpus Linguistics 5, Amsterdam, s. VII–XV.
- Stone G. (1992), *An Introduction to Polish*, Bristol.
- Vazquez-Orta I., Driven R., Pörings R., Spooren W., Verpoor M. (2001), *Działanie za pomocą słów: pragmatyka*, [w:] E. Tabakowska (red.), *Kognitywne podstawy języka i językoznawstwa*, Kraków, s. 203–241.
- Wierzbicka A. (1986), *Different cultures, different languages, different speech acts: Polish vs. English*, „Journal of Pragmatics” 9, 2–3, s. 145–178.
- Woliński M. (2006), *Morfeusz — a practical tool for the morphological analysis of Polish*, [w:] M. Kłopotek, S. Wierchoń, K. Trojanowski (red.), *Intelligent Information Processing and Web Mining*, „Advances in Intelligent and Soft Computing” 25, Berlin, s. 503–512.
- Zarzycka G. (2002), *Dialog międzykulturowy. Teoria oraz opis komunikowania się cudzoziemców przyswajających język polski*, „Kształcenie Polonistyczne Cudzoziemców” 11, Łódź.
- Zgółkowska H. (1992), *Dobór słownictwa do nauczania języka polskiego jako obcego*, [w:] W. Miodunka (red.), *Programy nauczania języka polskiego jako obcego*, Kraków, s. 32–71.
- Żurek A. (2008), *Grzeczność językowa w polszczyźnie cudzoziemców*, Łask.

Corpus linguistics in speech act research. Pilot study of directives in Polish as a foreign language textbooks

This paper aims to introduce computer tools for the speech act analysis in Polish language text corpora. The first part outlines the theory of speech acts and corpus linguistics. The second part is devoted to corpus methods of speech act research. The third part presents a model case of this type — with results verification — for the Polish language. The author then concludes the analysis and suggests further research.